



## RATNE TAKTIKE ROBERTA BOLANJA<sup>1</sup>

Za čileanskog pisca Roberta Bolanja, čija književnost je podjednako vezana za još dve zemlje – Meksiko i Španiju – velika većina pisaca i književnih kritičara španskog govornog područja tvrdi da je pomerio granice literature s obe strane Atlantika. Premda nijedan drugi latinoamerički autor posle *buma* – od kojeg je prošlo više od pola veka – nije bio predmet tolikih pohvala i središte tolike međunarodne pažnje (Burgos, 2013: 8013), vlada mišljenje da je čileanski književnik, doduše nehotice, okončao „sindrom buma“ hispanoameričke književnosti i opsesiju današnjih pisaca tim fenomenom, i to u trenutku kada je dobio Nagradu „Romulo Galjegos“ za roman *Divlji detektivi* (Oviedo, 2004, 458–459).

Autor čak tri knjige koje se nalaze na spisku najboljih stotinu romana na španskom jeziku objavljenih u proteklih četvrt veka (*Divlji detektivi*, 2666 i *Udaljena zvezda*), Bolanjo je započeo književnu karijeru u Meksiku, gde je živeo između 1968. i 1977. godine, uz kratak povratak u Čile 1973. kako bi podržao tadašnjeg predsednika države Salvadora Aljendea kada je izbio vojni puč. U to doba je pisao poeziju, i zajedno sa još 19 buntovnih pesnika osnovao „etiku u stihu“ zvanu *infrarealizam* (*infrarrealismo*) u čijem manifestu Bolanjo poziva umetnike da „ponovo sve ostave i da se zapute na ulicu“ (Tsunun, 2013: 62).

Jedna od opsesivnih tema Roberta Bolanja, kojom ćemo se baviti u ovom tekstu, tiče se prisustva Drugog svetskog rata u njegovom delu, u vidu izopačenih oblika nacizma i ratnih strategija, naročito prepoznatljivih u romanima *Nacistička književnost u Americi* (1996) i *Treći rajh* (*El Tercer Reich*), koji je započeo osamdesetih godina pod naslovom *Meditranska strategija* (*La Estrategia Mediterránea*), ali objavljen tek 2010. Roberto Bolanjo je u svoje delo projektovao Drugi svetski rat kao simbol najvećeg ljudskog užasa, genocida i uništenja, ali i na sasvim drugačiji način. Naime, Bolanjev hobi bile su ratne igre, *wargames*, taktičke table sa karticama pomoću kojih je pisac razvijao ratne strategije kao književne metafore. Među njima je centralno mesto zauzimala upravo igra pod nazivom *Treći rajh*.

Bolanjo se pomoću tih ratnih taktika, uredno beleženih i noćima promišljenih, zapravo poigravao svojom narativnom strategijom, u nameri da je unapredi. U jednoj od knjiga objavljenih nakon njegove smrti, *U zagradi* (*Entre paréntesis*), gde je Ignacio Ecevarija prikupio Bolanjove eseje, članke i govore nastale između 1993. i 2003, čileanski pisac sumira svoju književnu poetiku sledećim rečima: „U mojoj idealnoj književnoj kuhinji živi ratnik koga, ponekad, neki glasovi bez tela i senke, nazivaju piscem. Taj ratnik se neprestano bori“ (323). Bolanjev ratnik, koji zna da će, šta god radio, na kraju biti poražen, ipak se suočava sa protivnikom, ne tražeći i ne dopuštajući milost. Ovaj stav, koji će Bolanjo ponoviti u nekoliko

<sup>1</sup> Deo ovog članka, pod drugačijim naslovom i na španskom jeziku, izložen je na međunarodnoj naučnoj konferenciji *Reflejos de la guerra: antecedentes y consecuencias de la Segunda Guerra Mundial en la literatura y en las artes* na Univerzitetu Complutense u Madridu, maja 2016.

intervjua tokom poslednjih godina života, zapravo ukazuje na njegovo uverenje da je umetnička tvorevina uvek vezana za pojam rata i prisustvo tog fenomena u gotovo celokupnom opusu, koji kulminira romanom *2666*, gde ubistvom više od dve stotine žena u meksičkom gradiću nije samo simbolično predstavljeno nasilje u postdiktatorskoj Latinskoj Americi, već i metafora užasa i zla XX veka (Paz Soldán, Faverón Patriau, 2008).

U svom proznom opusu, čileanski pisac razmišlja o užasima diktature, iz perspektive Latinske Amerike sedamdesetih godina, a to najeksplicitnije čini u svojim romanima *Udaljena zvezda* (1996) – gde razmišlja o fašizmu u Čileu – i *Čileanski nokturno* (2000) gde književnu nelagodu odvodi još korak dalje, u *unutrašnji* fašizam.

### Književnost i nacizam

Roberto Bolanjo je bio odličan poznavalac Drugog svetskog rata i smatrao je nacizam „savršenom arhitekturom zla“ i „modelom radikalnog zla“ (Figueroa Jofré, 2010: 9734), ali svojim književnim pogledom na nasilje nije nastojao da nas pouči niti da reši enigme koje je po njegovom mišljenju ta tema postavljala (Burgos, 2013: 8242). Jedno od najoriginalnijih dela koje je napisao na tu temu zove se *Nacistička književnost u Americi*, koju bismo mogli nazvati fiktivnom antologijom, bibliografijom nepostojećih pisaca ili popisom<sup>2</sup> latinoameričkih pesnika i pesnikinja koji su na bilo koji način bili povezani sa fašističkom ideologijom i koji na mahove podsećaju na savršene pione/žetone/kartice za stratešku igru. Taj roman se poigrava stvarnošću i fikcijom, a format pseudobiografskog rečnika ili enciklopedijskog priručnika još više doprinosi Bolanjovoj književnoj i političkoj parodiji (prema Bruña Bragado, 2010: 8987). U intervjuu koji je dao Kristijanu Varnkenu na Sajmu knjiga u Santjago de Čileu 1999, Bolanjo komentariše da je književnost protagonista romana, a da su pisci metafora spisateljskog poziva, pa i same literature, i da otelovljuju deo svakodnevnog ludila. U istom intervjuu Bolanjo takođe napominje da, uprkos manama koje namenski daje svojim likovima, on prema njima oseća veliku simpatiju.

Kada je reč o izmišljenim pesnicima i umetnicima, stiže se utisak da je autor, pomoću metastrategije, svakom liku pružio osobenu životnu i umetničku taktiku. Primećujemo da od 26 pesnika i četiri pesnikinje u tom romanu niko nema decu niti supružnika, te da gotovo svi imaju skroman uspeh kod kritike i publike, ili ga uopšte nemaju. Bolanjo se u tom romanu poigrava i imenima svojih protagonista, a naročito godinama njihove smrti, budući da je nekoliko likova/pseudoličnosti preminulo posle Bolanja, ili je još uvek živo. To su Hose Eredija (1927–2004), Karlos Evija (1940–2006), Hari Sibelijus (1949–2014), Arhentino Šafino alijas El Grasa (Argentino Schiaffino, 1956–2015), Gustavo Borda (1954–2016), Rori Long (1952–2017), Zak Zonderstern (1962–2021), Vili Šurholc (1956–2029). Ovakav pristup nije nov u književnosti: prisutan je u *Sinagogi ikonoklasta* (*La sinagoga de los iconoclastas*)

<sup>2</sup> Bolanjo će ponovo sačiniti popis u romanu *2666*, ali ovoga puta katalog umrlih. Dakako, dokumentovani genocid je jedna od sveprisutnih formi u drugoj polovini XX veka, ali u ovom posthumnom Bolanjevom romanu čitalac je svedok raznih bojnih polja, različitih strategija, proterivanja Jevreja od strane nacista, mentalnih bolesti, ludila, siromaštva, ubistva žena u meksičkom selu Santa Klara, opasnosti kojoj niko ne može da utekne.

Rodolfa Vilkoča, Borhesovoj *Opštoj istoriji beščašća (Historia universal de infamia)*, *Stvarnim i imaginarnim portretima (Retratos reales e imaginarios)* Alfonsa Rejesa i *Imaginarnim životima (Vies imaginaires)* Marsela Švoba, između ostalih. Bolanjo ovde primenjuje još jednu kreativnu igru: smrti njegovih izmišljenih pisaca, detaljno zamišljene i precizno opisane, takođe su često napisane „iz budućnosti“. Na primer, „Rori Long je imao gvozdeno zdravlje sve dok mu jednog popodneva, marta 2017. godine, jedan mladi crnac po imenu Boldvin Roča, nije odsekao glavu“ (154), dok je Arhentino Šafino – El Grasa „te 2015. godine iz nepoznatih razloga napustio Nju Orleans, i nekoliko meseci kasnije jedna ili više nepoznatih osoba ubila ga je u zajedničkom stražnjem dvorištu nekoliko kuća u Detroitu“ (185).

Značajno je spomenuti i *Epilog za monstume* u kojem Bolanjo daje spisak imena ljudi koji su bili povezani sa likovima iz romana: nacistički filozofi, istoričari, slikari, vajari, dramski pisci, pesnici... među kojima su i dve pesnikinje koje je „ubila diktatura“. Dakle, Bolanjo igra uvek je vezana za književnost. Njegova suštinska preokupacija su dva moguća načina da se stigne do visoke društvene klase: „putem otvorenog nasilja (...) ili putem književnosti, koja predstavlja oblik potmulog nasilja“ (Bolaño, 2010, 135). U svakom slučaju, Bolanjo brine šta se dešava kada Poeziju pišu oni koji nisu pesnici i kada je čitaju oni koji nisu čitaoci. On kaže: „Kada govorim o nacističkim piscima u Americi, zapravo govorim o svetu koji je tek ponekad junački, a veoma često pun ološi, o svetu književnosti uopšte“ (Braithwaite 2006, 112).

*Nacistička književnost u Americi* sadrži dugačak, impresivan niz referenci na konkretne pisce i filozofe,<sup>3</sup> a naročito pesnike<sup>4</sup> među kojima je i sam Bolanjo (213). Naravno, osim autentičnih pisaca koje Bolanjo spominje u tom romanu, postoji i mnogo fiktivnih, stvorenih uverljivo i inteligentno, tako da deluju sasvim stvarno u okvirima knjige. Bolanjovu veliku spisateljsku veštinu naročito primećujemo u nekoliko pseudobiografija „nacističkih“ pisaca: Huan Mendiluse Tompson smatrao je sebe falangistom, antiamerikanistom, anti-kapitalistom, a potom je postao peronista i dospao do najviših političkih položaja (26); Lus Mendiluse bila je ljupka i naočita kao devojčica, debela i uvek zamišljena kao tinejdžerka i nesrećna alkoholičarka u zrelih godinama; čuvena fotografija na kojoj je Hitler drži kao bebu od nekoliko meseci, pratila ju je čitavog života (28); Ignasio Subijeta bio je jedino muško dete u jednoj od najboljih porodica u Bogoti, dobar student, izvanredan sportista, izuzetan poznavalac španske klasične književnosti... a onda se prijavio da volontira u frankističkoj vojsci (39, 41); Hesus Fernandes Gomes: fizičko prisustvo moći gane ga do suza. (...) Španski građanski rat je trenutak istine. Predao mu se zdušno i hrabro (47); Silvio Salvatiko predložio je obnovu Inkvizicije, javno telesno kažnjavanje, neprekidni rat, bilo protiv Čileanaca ili Paragvajaca... kao svojevrsnu nacionalnu gimnastiku (55); Ernesto Peres Mason objavio je

<sup>3</sup> Tu su Po, Kortasar, Borhes, Bjoj Kasares, Muhika Lajnes, Sabato, Marećal, Stivenson, Konrad; Fihte, Šlegel, Šeling, Šlajermaher; Alfonso Rejes, Volter, Didro, D'Alamber, Monteskje, Ruso, Hegel, Marks, Foderbah, Kant, Helderlin, Sartr, Huserl, Hajdeger, Kafka, Lesama Lima, Šolohov; Pinjera; Žil Vern; Vargas Ljosa, Salasar Bondi; Huana de Ibarbourou, Alfonsina Storni; Gete, Montenj, Paskal; Konan Dojl; Tolstoj, Hemingvej, Fokner, Gertruda Stejn, Dos Pasos, Kapote, Patriša Hajsmi, Hemet, Vonegat, Ficdžerald, Keruak, Sandberg, Ezra Paund, Mark Tven, Žene, Igo, Balzak, Stendal i drugi.

<sup>4</sup> Bodler, Malarme, Klodel, Valeri, Sor Huana Ines de la Krus, Dilen Tomas, Kampoamor, Espronseda, Robert Frost, Silvija Plat, Alehandra Pisarnik, Pablo Neruda, Nikanor Para i drugi.

1965. godine roman čija su prva slova svakog poglavlja činila akrostih: ŽIVEO ADOLF HITLER. Došlo je do skandala širokih razmera (62); Gustavo Borda bio je jedva visok metar i pedeset pet centimetara, crnpurast, crnokos... Nasuprot tome, njegovi likovi bili su visoki, plavi, plavooki (117).

Ipak, apokrifna biografija koju proučavaoci Bolanjevog dela smatraju najzanimljivijom u knjizi *Nacistička književnost u Americi* jeste priča o Karlosu Ramiresu Hofmanu, *Ozloglašrenom*, liku koji je preinačen u figuru Karlosa Videra u knjizi *Udaljena zvezda*. Obe verzije istog lika tiču se državnog udara u Čileu 1973. i personifikuju čileansku diktaturu. Poglavlja u dve pomenute knjige počinju na sledeći način: „Karijera ozloglašenog Ramiresa Hofmana verovatno je počela 1970. ili 1971, kada je Salvador Aljende bio predsednik Čilea“ (poslednje poglavlje *Nacističke književnosti...*, str. 189), odnosno „Prvi put sam video Karlosa Videra 1971. ili 1972. godine, kada je Salvador Aljende bio predsednik Čilea“ (prvo poglavlje *Udaljene zvezde*, str. 6).

Premda Bolanjo pokazuje izuzetno dobro poznavanje prilika u Drugom svetskom ratu u nekolikim romanima koje je napisao, želimo da istaknemo poglavlje o Viliju Šurholcu, „biografiju“ jednog od „dva Nemca na kraju sveta“ u *Nacističkoj književnosti u Americi*, koji je rođen u Koloniji Ponovorođenih u Čileu, na 40 kilometara od grada Temuko, gde su „svi, bez izuzetka, bili Nemci“ (100) i čiji se „dolazak u Čile poklopio sa završetkom Drugog svetskog rata“ (101). Bolanjo čak projektuje mogućnost da su se u toj Koloniji krili Adolf Ajhman, Martin Borman i Jozef Mengele, i govori o gvozdenoj disciplini koja je obeležila Šurholcovo detinjstvo, uveravajući nas da je on u svojoj drugoj zbirci poezije izložio niz „planova koncentracionih logora u Terezinu, Mauthauzenu, Aušvicu, Bergen-Belsenu, Buhenvaldtu i Dahau“ (103) kako bi bili ponovo izgrađeni u Čileu. Takođe, Šurholc sasvim neočekivano objavljuje dečju knjigu „pod beskorisnim pseudonimom Gaspara Hauzera“ (105), ukazujući na jednog drugog Nemca,<sup>5</sup> čije ime je iskorišćeno za naziv sindroma od kojeg boluju deca odgajana bez roditeljske ljubavi i kontakta sa drugim osobama.

Delo *Udaljena zvezda* neposredno je vezano za *Nacističku književnost u Americi*, jer Bolanjo tu uvodi lik Artura Belana, svoj *alter ego* i protagonistu njegovog najhvaljenijeg romana, *Divlji detektivi*, ali ovoga puta ne kao divljeg detektiva već kao naratora koji ubeđuje autora (osobu zvanu R. B.) da ispriča pripovest o Karlosu Videru, pesniku-poručniku koji je pisao stihove u vazduhu pomoću avionskog dima u doba Pinočeove diktature i izlagao fotografije žena koje je ubio.

### (Ne)savršena strategija *Trećeg rajha*

Roman *Treći rajh* spada u za sada manje izučavana dela Roberta Bolanja, premda sadrži sve suštinske elemente njegove književnosti i veoma dobro zamišljenu i razvijenu radnju. Osim toga, reč je o književnoj teritoriji na kojoj čileanski pisac neposredno prepliće igru i stvaran život, ili užase Drugog svetskog rata i košmar svakodnevice. Tim romanom su obuhvaćene dve autorove strasti: igre na tabli i detektivsko istraživanje.

---

<sup>5</sup> Reč je, dakle, o direktnoj aluziji na Kaspara Hausera (1812?–1833), divljeg dečaka čiji život je i dalje obavijen velom tajne.

Bolanjo je počeo da piše *Treći rajh* osamdesetih godina XX veka, knjigu je dovršio 1989,<sup>6</sup> pod nazivom *Mediterranska strategija*, ali je delo objavljeno tek 21 godinu kasnije, 2010 – dakle sedam godina nakon autorove smrti. Napisana u formi dnevnika (vođenog između 20. avgusta i 30. septembra – sa izuzetkom 13, 15, 16, 26, 27, 28. i 29. septembra – i sa dodatkom epiloga napisanog 20. oktobra), *Treći rajh* sadrži Bolanjove omiljene teme i opsesije, uključujući i pustoš koju su za sobom ostavile latinoameričke diktature, nasilje i nacizam, ili „potrebu da se artikuliše sećanje i pravda, koja se u *Trećem rajhu* postavlja na teren igre i u simbolički plan kakav je književnost sama po sebi“ (Aguilar, 2013: 186).

Zaljubljenik u ratne igre i nemački šampion u strateškoj igri o Drugom svetskom ratu pod nazivom *Treći rajh*, dvadesetpetogodišnji Udo Berger letuje sa svojom devojkom Ingeborg<sup>7</sup> u malom hotelu jednog nepoznatog mesta na Kosta Bravi (gde je kao tinejdžer odlazio na letovanje sa svojim roditeljima), koji vodi lepa i tajanstvena Nemica, Frau Elze. On instalira u svojoj sobi veliki sto za igru kojom je opsednut, i izmaštava nove strategije na svojoj tabli sa poljima u obliku heksagona, vodeći bitke u Drugom svetskom ratu koje su mu mnogo draže od bilo čega drugog: „Nisam otišao na plažu. Ostao sam u sobi – mada sam svaki čas pomaljšao glavu na balkon ili kroz prozor – kako bih se vratio svojoj napuštenoj igri“ (74).

Roman je napisan u prvom licu, a protagonista pripoveda o događajima koji su se odigrali u tom katalonskom hotelu, u kojem Udo i Ingeborg upoznaju drugi nemački par – Čarlija i Hanu – kao i dva Španca sa nadimcima Vuk i Jagnje, i čoveka zvanog Spaljener jer mu je telo deformisano usled požara. Kada Čarli nestane, roman obavlja atmosfera nemira i neizvesnosti, a potom i nelagode koja će biti prisutna sve do kraja knjige.

Strastveni igrač Udo objašnjava Hani da „ova tabla, kao što možeš videti, predstavlja mapu Evrope. To je igra. Ali je i izazov. To je deo mog posla“ (95). Međutim, kada izgubi posao, novac i pređašnji život, Udo menja svoju viziju sveta kako bi zaključio da smo „svi mi bili poput utvara koje su pripadale Velikoj državi utvara i neprestano izvodile vežbe na tablama svojih *wargames*“ (356). Kao što pisci mahom drže u džepu notes kako bi zabeležili ideje za svoju knjigu, tako Udo nosi sa sobom blok da bi pribeležio ideje za svoju narednu strategiju.

Igra *Rise and Decline of the Third Reich*, koju je 1974. napravio Džon Prados, a lansirala firma *Avalon Hill Games Inc.* unapređena je 1992. i nazvana *Advanced Third Reich*. Reč je o realističnoj simulaciji velikih događaja koji su se odigrali u Evropi tokom Drugog svetskog rata. Osim brojnih opisa strategija i taktika koje protagonista koristi, uz detaljno pojašnjenje u vezi sa metodama, heksagonima i karticama, na strani 295. izvorne verzije *Trećeg rajha*, Bolanjo potvrđuje da je reč o njegovoj omiljenoj igri: „Slova i narandžasta boja kutije bili su jasno vidljivi i sasvim poznati: bio je to Treći rajh, moj Treći rajh.“ S druge strane, u razmišljanjima o čileanskoj književnosti objavljenim u knjizi *Uzagradi*, Bolanjo otkriva sopstvenu nelagodu povodom strateških igara koje toliko voli: „Noge me same vode do prodavnice s igrama. (...) Tamo su sada mahom mladi, koji traže video-igrice. Svaki put se osećam sve gore“ (116).

---

<sup>6</sup> Napisana je rukom, ali je Bolanjo, pre smrti, otkucao na kompjuteru šezdeset stranica. Knjigu je posvetio svojoj supruzi Karolini Lopes.

<sup>7</sup> Tako će se zvati i Arčiboldijeva devojka u romanu 2666.

U Bolanjovoj kući u mestu Blanes sačuvana je njegova značajna kolekcija ratnih igara na tabli, takozvanih *wargames*, među kojima mu je, očigledno i nesumnjivo, omiljena bila upravo *Treći rajh*. Godine 2003. reditelj Žaume Pužadas snimio je dokumentarni film<sup>8</sup> o čileanskom piscu, čime je, razgovarajući s njegovim prijateljima i saigračima, pružio najopipljiviji dokaz da je posredi bila njegova velika strast. Doduše, u nekoliko navrata i tokom *Trećeg rajha* prepoznajemo tu Bolanjovu sklonost: „Olovni vojnici me nisu odviše zanimali, (...) više volim igre na tabli“ (80); „nisam imao priliku da igram *wargames* ni sa kim. Igrač bi me uvek razumeo. Mi uživamo kada pričamo o igrama“ (81) ili „ustao sam, istuširao se i seo da igram“ (96).

Udovu/Robertovu igru mogli bismo shvatiti i kao utočište, rešenje ili beg od apsurdna i mediokriteta, jer je to jedino što je važno u životu (296). Vrlo precizno osmišljenom strategijom romana, igra na tabli postaje protagonista, „razonoda i osmišljavanje strategije – sve kompleksniji – postaju stvarna životna partija“ (Peñalosa 2011: 285), dok tekst sve više liči na četvrtastu tablu, apstrakciju igre, dok se partija ne završi, a kartice ne presahnu. U trenutku kada igra prestaje da bude život, a život postaje igra, poraženi protagonista više nema volje da je igra.

### Ime i figura Adolfa Hitlera

Zanimljivo je da je u romanima Roberta Bolanja i figura Hitlera vezana za književnost, a ne za nacizam kao ideologiju. Štaviše, izmišljeni nacistički pisci u romanu *Nacistička književnost u Americi* imaju sopstveni književni kanon. U biografiji Edelmire Tompson de Mendiluse, Bolanjo pripoveda kako su „Edelmira i njena deca predstavljani Adolfu Hitleru, koji će uzeti malu Lus u ruke i reći: ‘Ovo je bez ikakve sumnje divna devojčica’“ (16). Hitler time „ostavlja veliki utisak na argentinsku pesnikinju“ (isto) i predlaže njenoj deci „švajcarski internat, mada naglašava da je najbolja škola sam život“ (isto). Potom, u biografiji njene ćerke, uviđamo da devojka često „objašnjava da je Hitlerova nećaka“ (28), da bi nekoliko godina kasnije napisala „čuvenu pesmu *S Hitlerom sam bila srećna*“ (30) i hvalila se „fotografijom iz ranog detinjstva na kojoj je sa Hitlerom“ (34). S druge strane, Ernesto Peres Mason, „romanopisac realista, naturalista, ekspresionista, koji je negovao dekadentizam i socrealizam, autor dvadesetak dela tokom karijere započete izvanrednom pripovetkom *Bez srca*“ (61), izazvao je skandal romanom *Supa za siromašne*, jer su prva slova svakog od petnaest poglavlja tvorila pomenuti akrostih: živeo Adolf Hitler.

U *Epilogu za monstrume*, Bolanjo pominje (izmišlja) još jedan lik, Edelmira Koroconea (1940–1927), koji je „trebalo da se zove Adolf zbog Adolfa Hitlera“ (219). S druge strane, u *Trećem rajhu* avet nacizma predstavljena je kao još jedno lice monstruočnosti, često prisutne u Bolanjovoj fikciji: kada konobarica/služavka Klarita pita Uda: „Da li si ti nacista?“ on joj odgovara: „Ne, nisam. Pre bi se moglo reći da sam antinacista. Zašto to pitaš, zbog igre?“ (311).

### Metaknjiževna igra za verne čitaoce

Bolanjo je u više navrata ukazivao na činjenicu da je nužno (pro)čitati sva njegova dela kako bi se uhvatile sve niti koje ih međusobno prožimaju. Kako kaže, osuđen da ima „malo

<sup>8</sup> Videti: <https://vimeo.com/42254777>

čitalaca, ali vernih“ (2006), istovremeno je bio svestan da je reč o čitaocima koji su „zainteresovani da uđu u njegovu metaknjiževnu igru“ (isto). Takođe se stiče utisak da nije očekivao uspeh koji će posthumno doživeti, premda je svoju veliku strast prema književnosti često isticao pesmom „Moja književna karijera“, napisanom oktobra 1990. i objavljenom u posthumnoj pesničkoj zbirici *La universidad desconocida* 2007, u kojoj nabraja sve izdavačke kuće koje su odbile da štampaju njegova dela (Anagrama, Grialbo, Planeta, Alfaguara, Mondadori, Seiš Baral, Destino...).

U čemu je tajna njegovog kasnog uspeha? S jedne strane, upravo strast s kojom je i čitao i pisao. Potom, dakako, izuzetan književni talenat i nesumnjivi kreativni potencijal. Ali, pre i povrh svega, nesputano poigravanje rodovima, vrstama i žanrovima, strategijama i temama koje su ga opsedale, kao i izvanredno koncipiranje likova čija uverljivost spade u najviše književne domete.

U trenutku kada su pisci još uvek bili opterećeni balastom *buma* i potonjih tendencija, Bolanjo se pojavio kao jedini književnik kadar da se oslobodi tereta „velikih roditelja“ i da stvori novi književni univerzum. Neprestano zapitan šta čini književnost stvarnom, istinitom i velikom, u kakvoj je ona sprezi sa životom i kakve osobine treba da ima pravi pisac, Bolanjo je time bio jednako opsednut kao i nasiljem, prošlošću i budućnošću, izopačenošću nacizma i ratnim strategijama. Svi ti elementi prisutni su u njegovom celokupnom opusu, od romana *Saveti Morisonovog učenika ljubitelju Džojse (Consejos de un discípulo de Morrison a un fanático de Joyce)* napisanog zajedno sa katalonskim novinarem Antonijem Garsijom Portom i objavljenog 1984, pa do njegove za sada poslednje posthumno publikovane knjige *Duh naučne fantastike (El espíritu de ciencia ficción)*, 2016).

U romanima *Čileanski nokturmo*, *Divlji detektivi*, *Udaljena zvezda* i *2666* Bolanjo takođe primenjuje taktiku strateških igara da bi izgradio strukturu priče i uobličio svoje jedinstvene likove. Smatrajući da stvaran život odviše nalikuje košmaru, stvorio je novi tip monstruma, sasvim drugačiji od čuvenih diktatora prisutnih u stotinama hispanoameričkih romana. Roberto Bolanjo posezao je za nacizmom kako bi s jedne strane objasnio književnost (naročito onu novu i lošu), a s druge diktaturu u Čileu, i dokazao koliko je novi režim, taj „neoliberalni fašizam“, izmenio njegovu domovinu i njenu kulturu. Metatekstualnost i intertekstualnost u Bolanjovim knjigama pružaju neiscrpne slojeve istraživanja, proučavanja i prepoznavanja stvarnosti kroz fikciju, a kako kaže čileanski pisac mlađe generacije Alejandro Samba, Bolanjo je takoreći beskonačan i veoma smo daleko od toga da iscrpimo sve teme kojima se bavio.

## Navodi i izvori:

- AGUILAR, Paula (2013). *Libros de arena, desiertos de horror: La narrativa de Roberto Bolaño* (doktorska teza). Universidad nacional de La Plata, Facultad de Humanidades y Ciencias. <http://www.memoria.fahce.unlp.edu.ar/tesis/te.984/te.984.pdf> (19. VI 2016).
- BOLAÑO, Roberto (1996): *Estrella distante*, Anagrama.
- BOLAÑO, Roberto (2004): *Entre paréntesis. Ensayos, artículos y discursos (1998-2003)*, Anagrama.
- BOLAÑO, Roberto (2010): *La literatura nazi en América*, Anagrama.
- BOLAÑO, Roberto (2013): *El Tercer Reich*, Anagrama.
- BRAITHWAITE, Andrés (ur.) (2006), *Bolaño por sí mismo. Entrevistas escogidas*. Santiago de Chile: Universidad Diego Portales.

- BRUÑA BRAGADO, María José (2010): "Roberto Bolaño: Formas del mal y posiciones intelectuales"; *Roberto Bolaño: Ruptura y violencia en la literatura finisecular* (Kindle Edition), ur. Ríos Baeza, F. A. (2010), pos. 8811–9233. México: Ediciones Eón.
- BURGOS, Carlos (2014): "Roberto Bolaño"; *The Contemporary Spanish-American Novel: Bolaño and after* (Kindle Edition), ur. Corral, W, De Castro, J. E and Birns, N (2014), New York, London, New Delhi, Sydney: Bloomsbury.
- FIGUEROA JOFRÉ, Julio Sebastián (2010). "Bolaño con Borges: Juegos con la infamia y el mal radical"; *Roberto Bolaño: Ruptura y violencia en la literatura finisecular* (Kindle Edition), ur. Ríos Baeza, F. A. (2010), pos. 9618–10271. México: Ediciones Eón.
- "La belleza de pensar", entrevista de Cristián Warnken a Roberto Bolaño, Feria de libros, Santiago de Chile, 1999. <http://garciamadero.blogspot.rs/2010/06/roberto-bolano-en-la-belleza-de-pensar.html> (15. VI 2016).
- LÓPEZ-VICUÑA, Ignacio (2009). "Malestar en la literatura: Escritura y barbarie en *Estrella distante* y *Nocturno de Chile* de Roberto Bolaño", "Revista Chilena de Literatura", br. 75, 2009, str. 99–215. Santiago de Chile: Facultad de Filosofía y Humanidades.
- MANČIĆ, Aleksandra (2012). "Volcanes vistos desde Balcanes: Lecturas espodimánticas de unas líneas de Roberto Bolaño". <http://www.letrasenlinea.cl/?p=2816> (17. VI 2016).
- OVIEDO, José Miguel (2004). *Historia de la literatura hispanoamericana 4. De Borges al presente*. Madrid: Alianza Editorial.
- PALMA CASTRO, Alejandra (2010): "Un poeta latinoamericano en el D. F.: Irrupción poética de Roberto Bolaño"; *Roberto Bolaño: Ruptura y violencia en la literatura finisecular* (Kindle Edition), ur. Ríos Baeza, F. A. (2010), pos. 1785–2142. Ediciones Eón.
- PAZ SOLDÁN, (2008) "Roberto Bolaño: Literatura y apocalipsis"; Edmundo Paz Soldán, Gustavo Faverón Patriau (ur.), *Bolaño salvaje*, Barcelona: Candaya.
- PEÑALOZA, Pablo. „El Tercer Reich” de Roberto Bolaño. "Aisthesis", br. 50, 2011, str. 284–289. Santiago de Chile: Pontificia Universidad Católica.
- TSUNUN (ur.) (2013), *Nada utópico nos es ajeno (Manifestos Infrarrealistas)* Tsunun, León, Guanajuato. <https://tsunun.files.wordpress.com/2013/05/nada-utc3b3pico-nos-es-ajeno-manifestos-infrarrealistas1.pdf> (22. VI 2016).